

Онтологія базових понять

У зв'язку з соціально-політичними змінами, які відбуваються в українському суспільстві, соціальна робота в громаді набула нового значення. Реформування адміністративно-територіального устрою країни, децентралізація влади, створення об'єднаних територіальних громад, розподіл та делегування повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування сприяють розвитку соціальної роботи та системи надання соціальних послуг населенню. Залучення фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг на рівні громади вимагає від науковців пошуку відповіді на запитання, якими знаннями, вміннями і навичками мають володіти фахівці, щоб якісно надавати послуги у громаді для жителів громади? Фактично, фахівець із соціальної роботи має розуміти суть поняття «громада», «територіальна громада», їх структуру та особливості організації соціальної роботи в них. Зазначимо, що поняття «громада» існує давно. Про це свідчать численні дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців.

Однак у науковій літературі немає єдиного підходу до визначення і розуміння самого поняття, так як воно є досить суперечливим і неоднозначним. Маючи латинське походження (лат. *Corіена* – община, громада, спільнота) означене поняття є досить поширеним у групі романо-германських мов (анг. *Community* – спільнота, громада; фран. *Communauté* – спільнота, громада; італ. *Comunità* – спільнота, громада тощо). Первинно «громада» («community») трактується як форма соціальної (колективної) організації людей, місцева спільнота, організація, частина суспільства, яка є характерною майже для всіх народів світу¹. Тобто громада обмежується територіально і характеризується як об'єднання людей, які живуть на певній території. Громадою може бути і «група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів та об'єднання людей, що ставить перед собою певні спільні завдання»² (Бусел, В., 2004). Підтвердженням того є і визначення, запропоноване у «Тлумачному словнику сучасної української мови», в якому «громада» трактується як група людей, об'єднаних єдністю положення, інтересів та завдань³ (Коврига, Л. П., Ковальова, Т. В., Пономаренко, В. Д., 2005).

Визначення «громади» («community»), яке об'єднує усі запропоновані раніше. Його автор А. Хорнбі (А. Hornby) під «громадою» розуміє групу людей, об'єднаних спільністю походження, соціальним станом, расою, релігією, місцем проживання (населеним пунктом) із наявними соціальними інститутами: школою, церквою, адміністративними, соціальними та дозвіллевими організаціями⁴ (Hornby, A. S., Cowie, A. P., & Lewis, J. W., 1974). В українській мові часто вживається поняття «община», яке є синонімом «громади»⁵ (Бурячок, А. А., Гнатюк, Г. М. & Головащук, С. І., 2006). У «Політологічному словнику» «община» характеризується як «найрізноманітніша самоврядна спільність людей (сільські товариства, міські комуни, професійні, релігійні об'єднання, земляцтва тощо)»⁶ (Астахова, В. И. & Панова, Н. И., 1997). Вважаємо, що таке визначення є досить загальним і широким. У «Британському соціологічному словнику» під «общиною» («community») автори (Н. Аберкромбі, Б. Тернер, С. Хілл) розуміють сукупність людей, що проживають на певній географічній території; мають певну соціальну структуру; автономність (self contained); припускають наявність відчуття приналежності або «духу общини» або ведуть різні види повсякденної діяльності на одній географічній території⁷ (Аберкромбі, Н., Хілл, С., & Тернер, Б., 2004). У зарубіжній та вітчизняній науці і практиці існують численні дослідження^{8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15} (Демидова, Т. Е., 1997; Майо, М. К., 1996; Пейн, М., 1997; Софій, О., & Клеманська, Л., 2001; Barker, R. L., 1995; Twelvetrees, A., 1991; Netting, F. E., Kettner, P. M., McMurtry, S. L., & Thomas, M. L., 1997; Stacey, M., 1969), присвячені вивченню громад («community») як територіальних спільностей людей, первинних

осередків суспільства, у яких формуються основні соціальнополітичні та економічні відносини.

В останні роки соціологи, історики, соціальні працівники, державотворці, юристи активно працюють над вивченням суті громад, їх особливостей, принципів і засад системи їх утворення й існування, їх структури та стратифікації. Первинно, дослідженням громади займалися соціологи та історики. У соціології поняття «громада» використовується для опису об'єднань / спільнот людей, які виникають або існують у межах конкретних груп або територіальних одиниць¹⁶ з метою соціальної взаємодії¹⁷; (Андрущенко, В. П., 2002; Беляєв, А. А., 2000; Скуратівський, В. А., Шевченко, М. Ф., 1998; Радаєв, В. В., 1996; Shaffer, R., 1989). До основних чинників, які визначають, характеризують, впливають на утворення і функціонування громад, на думку соціологів (О. Ботанова, В. Скуратівського, Т. Титаренко, М. Шевченко, Р. Шаффера), належать: поділ праці; спільний характер та сфера життєдіяльності, зв'язки; єдність рис, ознак і цінностей, інтересів та потреб; однакове походження, культура і сумісний менталітет¹⁹ (Скуратівський, В. А., Шевченко, М. Ф., 1998); єдність території²² (Батанов, О. В., 2001); подібність побуту, схожість психології мислення і поведінки²³ (Титаренко, Т. М., 2003), взаємопов'язаність економічних, політичних, соціальних та юридичних відносин, єдністю цілей²⁴ (Батанов, О. В., 2001), поглядів, смаків, звичок²⁵ (Титаренко, Т. М., 2003). Громада – це місцева спільнота, група людей із досить розвинутим спілкуванням, яке, на думку Р.Шаффера (R. Shaffer), не завжди є активним але є явним (Shaffer, R., 1989, 4). На груповій, соціальній спільноті, єдиній території та регулярних стосунках при характеристиці громади наголошує В. Саакян. Водночас, науковець наполягає на різноманітності, індивідуальності та замкнутості громад, що визначаються наявністю внутрішніх емоційних, родових, сусідських і товариських зв'язків (Саакян, В. Э., 2002). В історичних наукових працях поняття «громада» застосовують для позначення самоврядної виробничої та соціальної групи. Водночас, дослідники історики виділяють дві форми існування громад: первісну і селянську.

В історії української державності «громада» у більшій мірі характеризує саме селянські, землеробські громади. З великою імовірністю можна стверджувати, що сільські громади існували ще за часів слов'янських племен, які заселяли територію сучасної України²⁸ (Черкаський, І., 1928). Племена склалися з окремих сімейних спільнот, які утворювали общини. Для позначення «громади» використовувалися поняття «верв», «мир», «сіло», «люди»²⁹ (Анісімов, В. В., 1997).

У період Київської Русі громада пройшла еволюційний шлях розвитку від об'єднання людей за родинною, родовою близькістю до об'єднання людей за територіальною близькістю, сусідством³⁰ (Грушевський, М. С., 1992). XIV-XV століття в Україні характеризується як період функціонування найбільш прогресивних моделей європейського самоврядування. Про це свідчать українські письмові джерела тих століть, присвячені аналізу існування сільських «громад» або сільських «обществ» як об'єднань із звичаєвим правом та самобутніми традиціями, системою соціальної підтримки бідних і знедолених³¹ (Анісімов, В. В., 1997). Наявність території, виборного голови, членів громадського правління, суду, спільного майна, доходів, побудова відносин між членами громади на основі сформованих моральних засад, колективної відповідальності – були базовими ознаками сільських громад³² (Сільська громада та громадський побут., 2016).

Проте така бездоганна система територіального устрою була повністю зруйнована в період, коли територія нашої держави була у складі Російської імперії. Після розпаду СРСР і проголошення Україною незалежності, із настанням періоду розбудови української державності знову зростає інтерес до громади як суб'єкта суспільних відносин³³ (Громади України., 2002). Поділяють думку істориків щодо

визначення «громади» юристи і державотворці, які аналізують це поняття у контексті дослідження актуальних проблем у теорії і практиці місцевого самоврядування. Так, наприклад, В. Медведчук, вивчаючи особливості місцевого самоврядування, характеризує «громаду» як сплетіння соціальних відносин між людьми, які мають множинну загальних інтересів, потреб і найбільшою мірою можуть їх забезпечити і задовольнити³⁴ (Медведчук, В., 1995).

Ю. Наврузов під «громадою» розуміє «автономну соціальну надструктуру, об'єднану перманентною загальною діяльністю»³⁵ (Наврузов, Ю., 2000, 275). Д. Барнс, досліджуючи питання децентралізації влади та надання додаткових повноважень органам місцевого самоврядування, подає декілька категоріальних дефініцій при визначенні поняття «громада». Зокрема, науковець вважає, що «громада» – це: історично утворена спільнота людей із спільними традиціями, сукупністю соціальних взаємодій, які будуються на основі родинних стосунків, характеризуються проживанням на одній території, належністю до певної соціальної групи; спільний, колективний споживач послуг персоніфікованого та індивідуалізованого характеру, що задовольняють існуючі потреби та інтереси; виробник публічних послуг залежності від владних повноважень й участі органів місцевого самоврядування у життєзабезпеченні людей.

Д. Барнс (D. Burns) наголошує, що громада «має здатність впливати на місцеве суспільне життя та своєю владою репрезентувати місцеве населення, а також наділяти його певними повноваженнями»³⁶ (Burns, D., Hambleton, R., & Hoggett, P., 2001). Результати аналізу наукової літератури свідчать про існування у практиці та в науковій теорії різноманітних підходів до трактування суті «громади». Однак можна стверджувати, що усі проаналізовані нами визначення вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків, присвячені дослідженню означеного феномену, можна структурувати у дві групи: ті, для яких поняття «громада» – локальна соціальна спільнота, особлива форма суспільної взаємодії та ті, для яких – «громада» – об'єднання людей за інтересами, ідеями, покликом, цінностями.

У соціальній роботі англійський учений М. Пейн розглядає «громаду» у двох значеннях: територіальна громада та громада за інтересами³⁷ (Пейн, М., 1997, 44-50). Територіальна громада – це об'єднання людей, які проживають на одній географічно визначеній території. Громада за інтересами – це об'єднання людей, які мають спільні проблеми, інтереси, соціальні зв'язки або інші характеристики. Німецький учений Ф. Тьонніс також розмежовує поняття громада територіальна – «громада» і громада за інтересами – «спільнота». На його думку, перша є природним утворенням, що існує як різновид самодостатнього суспільства, переважно сільського, якому притаманні спільні родинні зв'язки і спільність інтересів. Тоді як під «суспільством/спільнотою» науковець розуміє штучне утворення, яке існує як асоціація, об'єднання людей, які мають спільну мету і прагнуть її досягти³⁸ (Гилберт, Н., Спехт, Г., 1994, 252).

В «Американському словнику з соціальної роботи» «громада» трактується уже в трьох аспектах: як група людей або сімей, яка має спільні цінності, інтереси; як клієнти, користувачі послуг одних і тих самих соціальних служб, організації або особи, які живуть на одній території³⁹ (Barker, R. L., 2003, 68). Досить часто в соціальній роботі використовують поняття «локальна соціальна спільнота» («local social community») як синонім «громади», під яким розуміють мережу взаємопов'язаних соціальних служб, установ та організацій, що охоплюють усі сфери суспільного життя та діють на певній географічно визначеній території⁴⁰ (Stacey, M., 1969). Т. Семигіна у статті «Робота в громаді як складова діяльності соціального працівника»⁴¹ (Семигіна, Т., 2001, 32-38), аналізує американський та великобританський підходи трактування суті «громади». Дослідниця зазначає, що у Великій Британії у професійній соціальній роботі «громада»

тракується як територіальна громада та громада за інтересами, тоді як у США під «громадою» розуміють групи індивідів/сімей, які мають спільні цінності та/чи інтереси; користуються послугами одних соціальних служб; живуть на одній території/місцевості⁴² (Семигіна, Т., 2001, 32-38).

Американський науковець Р. Уорен (R. Warren) визначив громаду з позиції п'яти різних підходів: структурного, соціально-психологічного, людей на території, процесів діяльності та функціонування соціальних систем⁴³ (Warren, R. L., 1972). На визначенні «громади» як соціально-незалежної групи людей, які беруть активну участь в обговоренні і прийнятті спільних рішень, здійснюють спільну діяльність і розвиваються в межах утвореної ними групи, наголошують М. Беллах (R. Bellah), Р. Мадсен (R. Madsen) та інші⁴⁴ (Bellah, R. N., Madsen, R. D., Sullivan, W. M., Swidler, A., & Tipton, S. M., 1985). Е. Кохен (A. Cohen) зазначає, що у громаді відбувається емоційне зарядження, ідентифікація і символічне конструювання особистості. Науковець характеризує «громаду» як систему цінностей, норм і моральних кодів, із якими ідентифікує себе особа і які сповідує. У той же час структура громади, на його думку, не має жодного значення для людини (Cohen, A. P., 1985, 9).

На психологічних зв'язках між членами громади, існуванні солідарності та психологічній ідентифікації акцентує Д. Кларк⁴⁶ (Землянська К., 2016). П. Матесіч (P. Mattessich) і Б. Монсей (B. Monsey) запропонували більш приземлене і прозаїчне визначення «громади». На думку науковців, «громада» – це люди, які живуть на географічно визначеній території, пов'язані один з одним і з місцем свого проживання соціально-психологічними зв'язками^{47; 48} (Mattessich, P., & Monsey, B., 1997; Saint Paul, M. N., 1997). Громада не є громадою, якщо вона не є економічно і практично цінною⁴⁹ (Berry, W., 1996). П. Феллін (P. Fellin) під означеним поняттям розуміє соціально, функціонально-просторову одиницю, яка існує задля задоволення життєвих потреб її членів; налагодження патерних зв'язків та колективної ідентифікації⁵⁰ (Fellin, P., 2001). Закономірно, що проблемно стверджувати про існування громади, якщо самі представники громади не відчувають своєї приналежності до неї⁵¹ (Rae, A., Nicholas-Wolosuk, W., 2003).

Приналежність до певної громади може бути територіальною, коли особа / сім'я проживає на території громади, в межах її кордонів і відчуває особистісне членство у громаді. Приналежність може бути символічною, коли особа / сім'я проживає на території громади, проте відчуває свою приналежність до декількох спільнот (професійної, релігійної, освітньої Інтернет тощо), що характеризується як індивідуальне членство у множинних громадах⁵² (Netting, F. E., Kettner, P. M., McMurtry, S. L., 1997, 106). Більшість людей є одночасно членами територіальних і не територіальних тобто символічних громад. У сучасному світі членство в територіально визначеній громаді є швидше правовим статусом громадянина⁵³ (Ginsberg, L. (Ed.), 1998), однак це ще не може свідчити про його ідеологічну приналежність до громади, в якій він проживає⁵⁴ (Fellin, P., 2001). Ідеально, коли особа ідеологічно та територіально асоціює себе із певною конкретною громадою. У період глобалізації та «макдоналізації» соціальних процесів^{55; 56; 57; 58} (Dustin, D., 2016; Ford, R., 1994; James, A., 2004; Smart, V. (Ed.), 1999), що мають місце у сучасному світі, втрачається відчуття соціальної безпеки, яке має бути в колі сім'ї, громаді. Постморедний світ характеризують як світ ризиків і небезпек⁵⁹ (Bauman, Z., 1995). Реакцією на процеси, що відбуваються у суспільстві, може стати відродження громади в її первинному значенні⁶⁰ (Burkett, I. C., 2001) із вірою у потенціал зв'язків, відносин у середині громади, що є типовим для популяризації екологічно орієнтованих рухів. Дж. Баккет (I. Burkett) виділив три позиції⁶¹ (Burkett, I. C., 2001, 233-246), з точки зору яких він характеризує громаду в глобалізаційному, постмодерному світі: трактування «громади» як процесу а не стану,

науковець відійшов від стандартного визначення громади як чогось постійного, об'єктивного, що асоціюється із певним місцем, структурою, ідеями; як співтовариства, яке може бути створене, втрачене чи знищене; а розглядає її як діяльність, спрямовану на створення соціальної конструкції; інтеграція особистісного, локального та глобального – створення громади, на думку науковця, є результатом ефективної комунікації.

Такий підхід до розуміння громади є доволі складним для соціальних працівників, які спрямовують свої зусилля на створення структур, що будуть стимулювати людей до взаємодії. Тоді як у постмодерному світі увага фокусується на «локальних знаннях», які, в свою чергу, кидають виклик усталеним поглядам і переконанням, притаманним представникам влади у суспільстві і/та ліфтинуються у глобальні знання («думай локально – дій глобально»); поширення різних способів пізнання, соціальних дій та існування в громаді – Дж. Баккет відходить від розуміння «громади» як єдності («unity») та інтегрованості («integrity») людей, а вважає, що громада є спільністю («common»).

Науковець наголошує, що різноманітність та одноманітність, солідарність та егоїзм, розділення та єдність є однаково важливими для громади; акцент на якійсь одній із характеристик призведе до виникнення проблем. У той час як наголос на єдності як головній характеристиці громади може призвести до гомогенізації, зникнення відмінностей, асиміляції тих, хто відрізняється від інших.

Зазначимо, що у постмодерному світі під «громадою» розуміють не тільки сукупність людей, які проживають на певній території або систему налагоджених взаємостосунків, а ідеальну конструкцію, утворення, які відображає уявлення людей про конкретні форми соціального життя, регламентує і формує соціальні зв'язки, здійснює соціальну підтримку і розвиток її членів тощо. Щодо структури громади, то вона є складною і різноплановою. Виділяють формальну і неформальну структури громади. Формальна відображає горизонтальні та вертикальні зв'язки, що формально існують у громаді, тобто є затвердженими, регульованими. Горизонтальні зв'язки відображають зв'язки між рівними членами громади, тоді як вертикальні – між членами громади та керівництвом (Машталярчук, Б., Зубрицька, О., 2002, 64-72).

Прикладом формальних горизонтальних зв'язків може бути ієрархія влади в громаді, наявні структурні підрозділи в ній. Неформальні структури характеризуються наявністю у громаді різноманітних груп, об'єднань, асоціацій, які створенні самими членами громади для представництва їх інтересів. Громада – система, яка об'єднує різноманітні підсистеми та елементи, які тісно взаємопов'язані між собою спільністю інтересів, діяльності, цінностей, мети тощо. Зазначимо, що в нашій країні фактично поняття «громада» у соціальній роботі у такому значенні, в якому воно використовується за кордоном, не вживається.

На це свій відбиток наклали радянські часи, коли людину асоціювали не з громадою, а з місцем її проживання, пропискою⁶³ (Винников, О., 2001, 12-18). В Україні і до сьогодні залишився такий рудимент минулого, який ускладнює сучасне розуміння громади як спільноти людей, як об'єднання індивідів за певною ознакою, завданням тощо.

Сьогодні в умовах реформування місцевого самоврядування, децентралізації влади, що мають місце в Україні, окрім «громади», активно використовують поняття «територіальна громада». Територіальну громаду визначають як простір для творення якісно нового гармонійного та ефективного суспільства, яке б виступало рушійною силою, ядром суспільної активності для держави та самого суспільства.

Територіальною громадою є об'єднання людей-одномудців, які самоорганізувалися для того, щоб здійснювати управління жителів, вулиці, свого

населеного пункту, своєї держави. Основним завданням функціонування самоврядних територіальних громад є створення простору безпеки, добробуту, сприяння самореалізації кожного члена громади; збереження здоров'я, психологічного комфорту; забезпечення доступу до якісної освіти; розвиток талантів; захист довкілля; економічний розвиток тощо.

Сьогодні територіальні громади – це об'єднання людей, які здатні взяти на себе відповідальність за побудову якісно нового суспільства, знають чого вони хочуть, мислять по-новому, розвиваються самі і допомагають розвиватися іншим. Основними постулатами, які мають позитивний вплив на розвиток самоврядних територіальних громад, є: – пріоритет суспільних інтересів над інтересами окремих інституцій, осіб; – об'єднання матеріальних і нематеріальних ресурсів, координація і консолідація інтелекту великої кількості людей; – вироблення спільної стратегії розвитку громади; – самодостатність, незалежність громади; – доступ до інформації, її відкритість для членів громади; – відповідальність кожного за свої обов'язки, самоорганізованість і дисципліна (Українська громада, 2016.).

Проте до розуміння важливості територіальної громади в розвитку державності Україна прийшла не відразу. Паростки самої ідеї зародилися ще на початку 90-х років ХХ століття – у цей період для позначення локальних соціальних систем почали вживати поняття «територіальна громада». Законодавчо саме поняття було закріплене у Конституції України (1996 р.)⁶⁵(Конституція України, 2007.) та Законі України «Про місцеве самоврядування» (1997 р.)^{66; 67} (Нормативно-правове забезпечення діяльності центрів соціальних служб для молоді, 2003;України, З., 1997). У статті 140 Конституції України територіальну громаду визначено як «об'єднання жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста» вище⁶⁸ (Конституція України, 2007.).

У Законі України «Про місцеве самоврядування»⁶⁹ (України, З., 1997.) територіальна громада трактується як самостійна адміністративно-територіальна одиниця; як об'єднання жителів декількох сіл навколо єдиного адміністративного центру або як об'єднання жителів, які постійно проживають в межах села, селища, міста (стаття 1 Закону України «Про місцеве самоврядування» (1997 р.)⁷⁰ (України, З., 1997.). У сучасних умовах територіальна громада є предметом дослідження великої кількості вчених, представників різних наукових шкіл та галузей знань. Аналіз окремих праць вітчизняних і зарубіжних дослідників свідчить про присутність як спільних, так і суттєво відмінних підходів до визначення феномену територіальної громади та кваліфікуючих її ознак.

Варто зазначити, що при визначенні спільних та відмінних рис у дефініціях «територіальної громади» науковці оперують різними термінами: «територіальна самоорганізація громадян», «територіальний колектив громадян», «територіальний колектив», «громадяни, які проживають на території», «міське співтовариство». Зазначимо, що саме поняття «територіальна громада» у науковій літературі трактується по-різному. Більшість науковців та практиків під «територіальною громадою» розуміють групу, спілку людей^{71; 72}, (Кравченко, В. І., 1999; Краснов, М. А., 1993), громадян^{73; 74; 75}, (Батанов, О. В., 2003, Выдрин, И. В., 1992, 86; Орзих, М., 1996, 64), індивідів⁷⁶ (Burns, D., 1994), фізичних осіб⁷⁷ (Баймуратов, М. А., 1996, 95-100), які проживають у міському або сільському поселенні^{78; 79} Кампо, В. М., 1993, 68-73; Страшун, Б. А., 1976), мають певні територіальні межі⁸⁰ (Бутко, І. П., 1992, 38-41), спільні інтереси^{81; 82; 83} (Бутко, І. П., 1992, 38-41; Выдрин, И. В., 1992, 86; Орзих, М., 1996, 64) та визначений законом правовий статус^{84; 85} (Кравченко, В. І., 1999; Краснов, М. А., 1993); пов'язані територіально-особистісними, формальними і неформальними зв'язками системного характеру, які здатні виробляти характерні інтереси та

реалізувати їх на рівні місцевого самоврядування^{86; 87} (Баймуратов, М. А., 1996, 95-100; Выдрин, И. В., 1992, 86). До основних ознак, характеристик територіальних громад вітчизняні та зарубіжні науковці відносять: приналежність до певної географічної території, тобто територію (Баймуратов, М., 1996, 97; Батанов, О., 2003, 77; Бутко, І., 1992, 8; Приховані резерви самоврядування, 2001, 3; Щепанський, Я., 1969, 160; Parysek, J., 2001, 29), «місце проживання»^{94; 95; 96; 97} (Выдрин, И., 1992, 86; Иванов, С., 1988, 94; Пухтинський, М., 1996, 68-89, 83-84; Страшун, Б., 1976, 24;) або «населений пункт»^{98; 99} (Кравченко, В., 1999; Попович, С., 1968, 372-373); наявність спільного інтересу^{100; 101; 102; 103; 104; 105; 106}] (Бутко, І., 1992, 8; Выдрин, И., 1992, 86; Кравченко, В., 1999; Наврузов, Ю., 2000, 278; Попович, С., 1968, 372-373; Сівков, С., 2005, 239; Хорев, Б., 1981, 26; Badger, S., 1998), колективну свідомість¹⁰⁷ (Уиттлси, Д., 1957, 65), міжособистісні зв'язки в межах території^{108; 109; 110} (Баймуратов, М., 1996, 95-100; Выдрин, И., 1992, 86; Щепанський, Я., 1969, 160), спільність традицій і культури¹¹¹ (Burns, D., 1994, 304), ідентичність і самоідентичність^{112; 113; 114}] (Badger, S., 1998, 73; Parysek, J., 2001, 26; Кордун, О., 2006, 162), визначеність цінностей^{115; 116} (Наврузов, Ю., 2000, 278; Попович, С., 1968, 372-373; Сівков, С., 2005, 239), громадську участь та довіру¹¹⁷ (Патнэм, Р., 1995, 79, 80) тощо. Т. Голікова основні ознаки територіальної громади доповнює такими поняттями як: територіальність, самоврядність, автономність, репрезентативність, інтегративність, інтелектуальність, фіскальність і володіння майном¹¹⁸ (Голікова Т., 2002, 43-50). На основі представлених визначень «територіальної громади» у проаналізованих нами нормативно-правових актах і науковій літературі вважаємо за доцільне запропонувати наступне її трактування.

«Територіальна громада» є первинною ланкою місцевого самоврядування, об'єднанням людей, що постійно мешкають на певній, географічно визначеній території, характеризуються налагодженістю різнопланових зв'язків (демографічних, територіальних, політичних, майнових, професійних, мовних, релігійних, соціально-культурних тощо), спільністю інтересів, орієнтованістю на кожного її члена та активною їх участю у розвитку, покращенні громади.

Основним призначенням територіальної громади, на нашу думку, є створення оптимальних умов для підвищення якості життя, розвиток кожного члена громади, задоволення їх потреб та інтересів, забезпечення вільного доступу до наявних у громаді ресурсів. У ХХІ столітті для України актуальним є поняття «об'єднаної територіальної громади» (ОТГ), яке ввійшло в наукову літературу завдяки змінам, що відбулися в системі соціально-політичного устрою країни, пов'язаних із реформою децентралізації влади^{119; 120} (України, З., 1997; України, З., 2014). ОТГ, згідно з Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 1 квітня 2014 р. № 333- р. 121 (Розпорядження Кабінету Міністрів України, 2014), є базовим рівнем адміністративно-територіального устрою держави. ОТГ наділені делегованими повноваженнями із організації і надання соціальної допомоги особам / сім'ям, які перебувають в СЖО. Це означає, що соціальна робота як професійна діяльність має виробити нові механізми надання соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб кожного громадянина – жителя ОТГ.

Аналізуючи базові поняття нашого дослідження «громада», «територіальна громада» та «об'єднана територіальна громада» у контексті здійснюваного нами дослідження, доцільно приділити увагу і вивченню основних підходів до розуміння сутності соціальної роботи в громаді. Слід зазначити, що у вітчизняній науковій літературі можна спостерігати різнобій термінів, що характеризують соціальну роботу в громаді: «соціальна робота в громаді», «соціальна робота з громадою», «робота в громаді». Це пов'язано із труднощами перекладу.

Саме поняття «community work» має англomовне походження, однак аналогічного відповідника в українській мові не існує. Проте, вважаємо, що «соціальна робота в громаді» як поняття більшою мірою відображає зміст самої роботи фахівців, які працюють на місцевому рівні. Соціальну роботу в громаді можна схарактеризувати як: середовище, соціум, в якому працюють соціальні працівники; як головну мету, задля досягнення якої ініціюються і здійснюються зміни; як механізм змін^{122; 123} (Fellin, P., 2001; Kramer, R. M., & Specht, H., 1983). Базовими характеристиками соціальної роботи у громаді є локальність і спільність інтересів; наявність взаємозв'язків, солідарності та співтовариств. Соціальні працівники можуть і мають виконувати ці феномени як інструменти у роботі з громадою задля вирішення соціальних проблем у ній або з метою мобілізації її ресурсів. Зазначимо, що у науковій літературі побутують різні точки зору щодо розуміння поняття «соціальна робота в громаді». К. Попл (K. Popple) під соціальною роботою в громаді розуміє практику і професію¹²⁴ (Popple, K., 1995). На думку Д. Оєлшлєджел (D. Oelschlägel)¹²⁵(1983) соціальна робота в громаді є чітко спланованою соціокультурною інтервенційною стратегією, спрямованою на дослідження, визначення і вирішення соціальних проблем; є міждисциплінарною, так як вимагає застосування міждисциплінарних методів (соціальної роботи, педагогіки, психології тощо) у процесі вирішення проблем; є локально-орієнтованою; передбачає реалізацію дій, спрямованих на активізацію громади і її членів¹²⁶ (Popple, K., 1995). Р. Баркер під соціальною роботою в громаді розуміє процес, спрямований на самовдосконалення громад через організацію колективних дій, що мають на меті покращення умов життя нужденного чи дискримінованого населення¹²⁷ (Barker, R., 1995).

Аналіз основних підходів до визначення соціальної роботи в громаді дає підстави для висновку, що соціальну роботу в громаді розуміють як метод^{128; 129; 130} (Семигіна, Т., 2001, 31-50; Fellin, P., 1995; Younghusband, E., 1964), різновид¹³¹ (Скочиліас, А., 2001, 13-22) та форму^{132; 133} (Сміт, П.; Софій, О., Клеманська, А., 2001, 23-36) соціальної роботи. На нашу думку, соціальна робота в громаді є рівнем соціальної роботи¹³⁴(Слозанська, Г., 2011), на якому здійснюється інтервенційна діяльність соціального працівника з метою вирішення соціальних проблем, задоволення потреб, розвитку самої громади та її членів. Отже, у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі немає єдиного трактування понять «громада», «територіальна громада», «соціальна робота в громаді».

Це пов'язано із різноманітністю підходів до їх розуміння; історичними аспектами процесу їх становлення та зовнішніми і внутрішніми факторами, що впливали на формування змісту диференційованих нами понять. Не має єдності й серед науковців щодо визначення соціальної роботи в громаді. Її диференціюють як метод, різновид, форму, рівень соціальної роботи, як професію або вид діяльності.